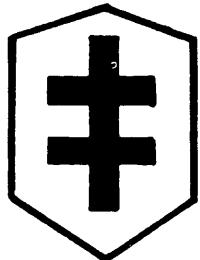


ВАЮЙ, НАРОДЗЕ, ЗА СВАЕ ПРАВЫ! – К.Каліноўскі

З А
В О Л Ю
Б А Ц Ъ-
К А ў-
Ш Ч Ы Н Ь



ЗВАЖАЙ

Часапіс Беларускіх Вэтэранаў. Выдае Камітэт Сувязі Быўшых Беларускіх Вайскоўцаў

Z V A Z A J – Magazine, published quarterly by Liaison Comm. of Byelorussian War Veterans
Address: K S B V, 57 Riverdale Ave. Toronto, Ont. M4K 1C2

Год 6

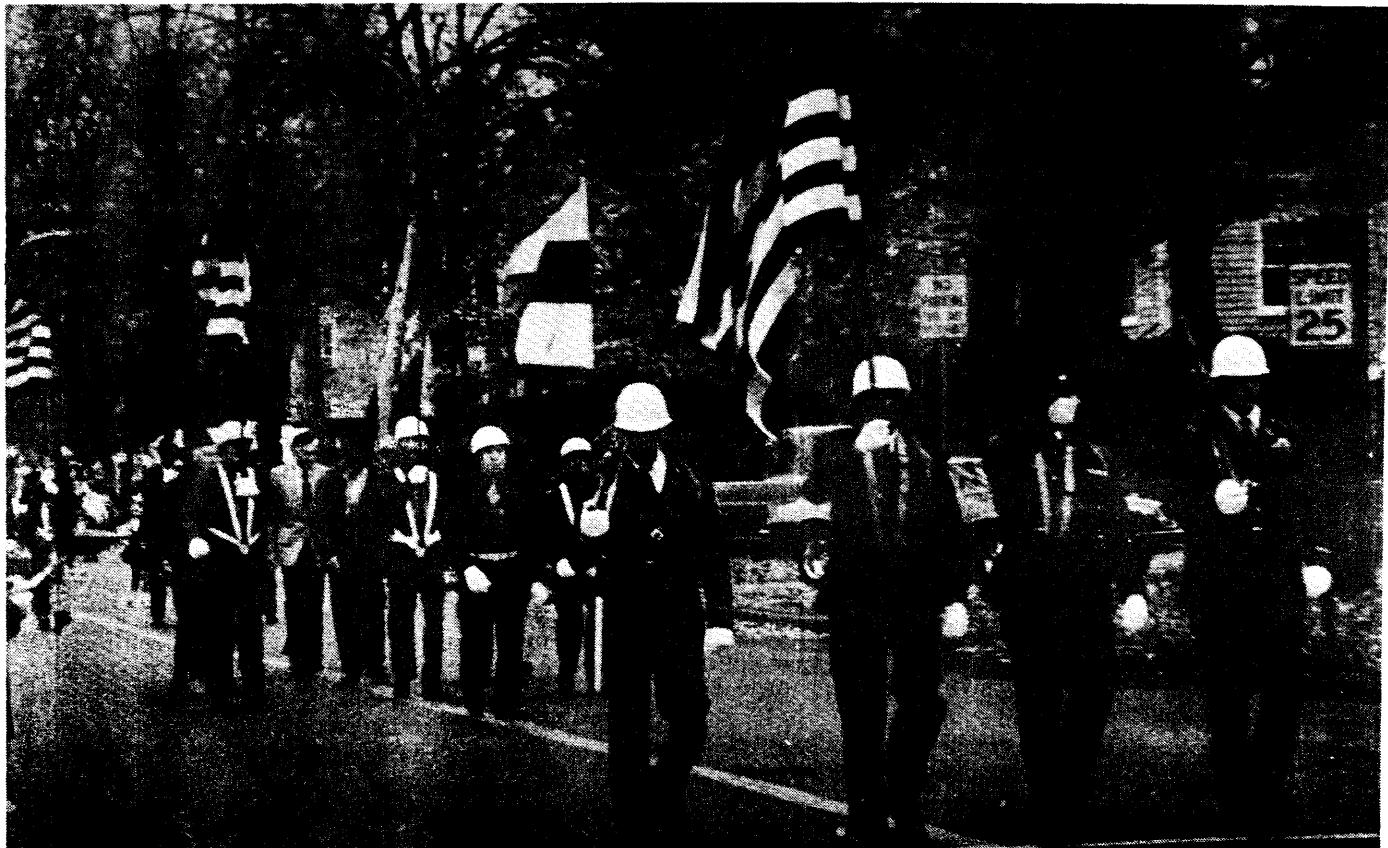
Чэрвень, 1979

№ 2 (14)

П А Д Н Я Т Ы Р О Д Н Ы С Ъ Ц Я Г

Ад часу, як "чужак-дзікун крывёю ўпіўся сьвежай" і сотні тысячаў сыноў і дачок Беларусі пакінулі "раськіданыя гнёзды," ды пайшлі на выгнанье, наш бел-чырвона-белы съцяг, сымбаль вольнасці й чысьціні душы беларускага народу, пра даўжае вандраваць па съвеце. То ён лунае перад ратушай Таронта, то вітае з машты Сустрэчу Беларусаў Аўстраліі, то палошка яго летні ветрык на зъездзе беларускае моладзі ў Полацку каля Кліўленду.

А гэтта беларускі съцяг на вуліцы гораду Нью Брансвік, што ля Нью Ёрку, сёлетнім сакавіковым днём, падчас парады съцягоў 50-х штатаў, вэтэранскіх і іншых правайсковых фармаций. Наш руплівы капітан С. Гутырчык, як і заўсёды, узначальвае съцяганосную тройку й группу Згуртавання Амэрыканска-Беларускіх Вэтэранаў. Съцягі нясуць: амэрыканскі – В. Дубяга, вэтэранска-беларускі - А. Стаганович, беларускі нацыянальны – А. Койка. Здымка А. Сільвановіча.



ЗВАЖАЙ

ВЯЛЕЙСКАЯ ТУРМА

Вялейская турма! Побач із наваградзкай, горадзенской, віленскай, барапавіцкай і беластоцкай, яна была съветкай не аднэй, а сотняў і тысячаў людзкіх трагедый. За нямецкай акупацыяй яна, побач із менскай, была найжудасьнейшай.

У 1941 г. бальшавікі, уцякаючы, падпаліле яе й яна амаль цалкам згарэла. Застаўся толькі малы арышт зь дзесяцьмі камэрамі: чатырмі вялікімі й шасціцымі адзіночкамі. Новыя "гаспадары" Беларусі, яны маючы часу будаваць другой турмы, выкарыстоўвалі толькі гэты арышт, называючы яго "новай турмой". Аўтару вось гэтых радкоў давялося прасядзець у ёй блізу году й за гэты час перажыць 18 вялікіх экзэкуцыяў.

Арышты сярод жыхарства вялейскае акругі пачаліся неўзабаве пасьля таго, як прыйшлі Немцы. У кожным мястечку была мясцовая нямецкая "ортскамандантара", якая праводзіла арышты й экзэкуцыі сама. Калі-ж прыехала нямецкая цывільная ўлада, а зь ёй разам і жандармэрыя, гэтая функцыя перайшла да апошняй.

Трэба зацеміць, што найстрашнейшы тэрор пачаўся месяцаў колькі пасьля, калі ў студзені 1942 г. у Вялейку прыехала СД на чале з унтарштурмфюрэрам Гравэ (Grave). Пачаліся масавыя арышты сярод жыхарства, а экзэкуцыі адбываліся за 200 мэтраў ад турмы. Асаблівым з্বерствам адзначаліся працаўнікі СД: Ганін, Дымпэрэн, Зыдлер, Якобсон і Шаранговіч.

Дзень або два перад экзэкуцыяй вязні мусілі самі капаць сабе магільную яму, шырыня, глубіня й даўжыня якой залежалі ад дапушчальнай колькасці людзей, што меліся быць расстрэленыя.

На пачатку свае дзейнасці вялейскае СД брала на экзэкуцыю толькі з турмы, пасьля, асабліва-ж у канцы 1942 году, расстрэлы адбываліся ў сёлах або мястечках, там, дзе былі скоплены "вінаваты".

У ліпені 1942 г. быў створаны пры вялейскім СД "съледчы адзьдзел" ці "беларускі адзьдзел", на чале якога стануў Рaseец, белагвардзейскі палкоўнік Вячаслаў Перамыкін. Тэрор, дзяякуючы Перамыкіну й ягоным агентам (на вялікі сорам, трэба прызнацца, і нясьведамым або абруслым Беларусам) яшчэ больш павялічыўся. Пачалося масавае пален'не сёлаў і перапоўнілася вялейская турма.

Вось колькі дадзеных за 1943 год: турма была ablічана на 60 – 70 чалавек, сярэдня-ж у ёй было да 200. У часе экзэкуцыі 14 лютага 1943 г. было расстрэлены 58 асоб, 13 сакавіка таго-ж году – 47 чалавек. Адна з найстрашнейшых экзэкуцыяў адбылася 4 красавіка, калі загінула больш за 70 чалавек, пераважна сляянай з маладэчынскага павету. 11-га красавіка, за спробу ўцёкаў з турмы, расстрялялі 18 чалавек, між іх пастыра эвангельскае царквы баптысты Нядзвецкага з Радашкавіч. 17-га красавіка дадаткова, з тэй самай прычыны, зліквідавалі 7 чалавек, а 10 травеня расстрялялі калі 50 чалавек.

У другой палове травеня ў турме з'явіўся плямісты тыфус. Тады начальнік СД загадаў усіх хворых расстраляць, а здаровым зрабіць дэзынфекцыю. Гэтак 22 травеня загінула калі 80 чалавек.

Перамыкінавы агенты, дастаўшы гадавік беларускай савецкай газэты "Сляянская газэта", што выходзіла за бальшавіцкіх часоў у Вялейцы, нумар па нумары пераглядалі яе й выпісвалі прозьвішчы й адресы людзей, якія або пісалі ў газэту, або пра якіх газэта добра адзывалася. Спісы пасьля йшлі да Перамыкіна, а той праводзіў арышты. У ліпені 1943 году ў вялейскай турме загінула калі 80 ахвяраў гэтае акцыі, а між іх Нарковіч, Пястун, Каліда, Сіротка, Верамей і настаўнік Баслык.

У жнівені адбылася, пад кіраўніцтвам К. Касяка й П. Саўчуца так зв. "валожынская акцыя СД", у часе якой калі 60 чалавек было расстрэлена на месцы, а гэтулькі-ж прывезена ў турму.

17 верасьня адбылася найбольшая за маймі часамі экзэкуцыя. Загінула калі 100 чалавек, у ліку іх два рым-каталіцкія ксяндзы з "валожынскай акцыі" ды былы заступнік народнага камісара камунальнай гаспадаркі Лётувіскіе ССР інж. Анатоль Гродніцкі.

4-га лістапада былі публічна павешаныя два вязні вялейскай турмы Пётра Маліноўскі й Леанід Жоўтка, вучні вялейскае настаўніцкае сэмінары. Гэта была рэпрэсія за выбух бомбы ў сэмінарскім будынку, які меўся быць апарожнены для войска. Вешаў Латыш Якобсон.

У лістападзе блізу 200 вязніяў былі вывезеныя съпярша ў Менск (лягер пры вуліцы Шырокай), а адтуль у нямецкі канцлягер Асьвянцім. Ужо ў першым месяцы лягеру памерлі: Мікалай Гулевіч, Юстын Альфер, Гайлівіч, Мамай, Сіманаў, Сыцяпан Радзевіч, Гудоўскі, Залескі, Паўлоўскі (з Будслава).

Як апавядаюць мае малодшыя сябры па камэры, якіх я спаткаў пасьля вайны, экзэкуцыі ў 1944 годзе былі вельмі частыя. 4-га ліпеня 1944 году калі 200 чалавек СД выгнала на могілкі і ўсіх расстряляла, уцякаючы перад бальшавіцкім наступам.

Пішачы пра вялейскую турму й ейных "жыхароў", нельга ня ўспомніць некаторых выдатнейших людзей, якія або нейкі час у ёй прабывалі, або закончылі там жыццё.

Пра сув. пам. Пётру Родзевіча было ўжо даволі напісана ў іншым месцы. Сув. пам. Аляксандар Галяк начальнік радашкавіцкага павету быў арыштаваны ў ліпені 1943 г. за перахоўванье Жыдоў. Тры месяцы прасядзее у адзіночной камэры, дзе абставіны былі наагул немагчымыя. Дзяякуючы шчасцю, выйшаў з турмы, але ўсё перажытае там так падзеіла на яго здароўе, што неўзабаве памёр.

Іван Сініцкі (запраўднае прозьвішча няведамае), Рaseец, быўшы начальнік паліцыі радашкавіцкага павету, пазней начальнік павету ў Вялейцы. Працаваў, нібы, перад вайной у штрафным батальёне пры пабудове аэрадрому ў Аўгустове. Ягоная жонка, падпішы, сказала, што ён быў вельмі вялікім чалавекам у НКВД. СД яго арыштавала, да ўсяго прызнаўся й яго расстрялялі.

Віктар Уневіч, ротмістр польскае кавалерыі, начальнік маладэчынскага павету, паходзіў з Пархвенава,

З В А Ж А Й

3

вялікі прыяцель д-ра Ермачэнкі, валодаў прыгожай беларускай мовай, займаўся галоўна вялікай спекуляцыяй. Злоўлены на мяжы Генэральнаі Губэрні, меў у цяжкой аўтамашыне поўна рознага добра. Прывезлі яго ў Вялейку й хутка там зьліквідавалі. Пацягнуў за сабой і свайго заступніка Вітальда Бурачэўскага, б. рэфэрэнта бяспекі вялікага павету за польскіх часоў. Бурачэўскі, як Уневіч, знаў вельмі добра беларускую мову й за нямецкіх часоў ніякай шкоднай антыбеларускай акцыі ня вёў. Усе спробы беларускага актыву выратаваць Бурачэўскага засталіся бяз рэзультату.

Матрос, войт куранецкай воласьці, б. капітан аўстрыйскай арміі ў 1-ю Сусветную вайну, Палік (фольксдойч) страшэнна ненавідзеў Беларусаў, арыштаваны, дзякуючы агенту Зыдлеру, расстрэлены.

Кс. Чаплоўскі з Жодзішак, страшэнна польскі шавіністы, арганізатор польскага падпольля. Арыштаваны пасля нападу польскай банды АК на Жодзішкі ў жніўні 1943 году й хутка расстрэлены.

Аляксандар Сабалеўскі, настаўнік, былы дэпутат Вярхоўнага Савету БССР, арыштаваны польскай паліцыяй у Валожыне ў каstryчніку 1941 г. й адвезены ў Вялейку. На пастою ў Маладэчне бажыўся ніжэй падпісанаму: — Братка, ты ведаеш сам, я камуністым ніколі ня быў... Быць дэпутатам змусілі злыдні-бальшавікі, адмовіцца ня мог, байдуся за сябе й бацьку-кулака. Ратуй, век не забуду ды буду інфармаваць аб усім і ўсіх.

Мы былі з аднай мясцовасці, я знаў добра ўсю ягоную радню. Звольнены пасля месяца турмы на маю інтэрвенцыю ў шэфа жандармэрыі Новака, Сабалеўскі сядзеў ціха, у партызаны не пайшоў, але пасля вайны адуздзячыўся ніжэй падпісанаму, пішучы на яго розныя пашквілі ў "Голосе Радзімы".

Праваслаўны сьвятар Мікалай Лапіцкі прабыў у вялікай турме адзін тыдзень. Яго "накрыла" на спекуляцыі польская паліцыя. Ён гандляваў швейнымі машынамі, патэфонамі, мануфактурай. Усё прывозіў у грузавых аўтамашынах зь Менску ў Іжу й там адкрыта прадаваў. На маю інтэрвенцыю ў згаданага Новака быў звольнены, даўшы мне слова, што кіне спекуляцыю. Ён яе аднак ня кінуў, вёў далей але ў меншым маштабе. Калі пасля вайны ніжэй падпісаны быў старшыней Лігі Беларускіх Палітычных Вязняў, Лапіцкаму захадзела мець пасьветку, што ён быў палітычны прасльедаваны й сядзеў у Вялейцы ў турме. Зусім зразумела, пасьветкі не атрымаў.

За звольненне з турмы адуздзячыўся тым, што пазней публічна расплюсюджваў весткі, што ніжэй падпісаны сядзеў у нямецкіх канцэнтрацыйных лягерах як крыміналісты.

A. Калодка

ДЛ
АДНАВІЎ
ТА
ПАДПІСКУ
НА
"ЗВАЖАЙ"?

БЕССАРОМНАЯ ПЛХА

Пасля Другой Сусветнай вайны ў савецкай прэсе было поўна матар'ялаў пра гэраізм савецкіх партызанаў ды пра іхныя ваенныя здабычы. Ну што-ж, папера ўсё, як той казаў, съцерпіць.

У першым томе Беларускай Савецкай Энцыклапедыі на бач. 11-й ёсьць кароткая зацемка аб вёсцы Абадоўцы, Ільянскага сельсавету, Вялейскага раёну. Перад Другой Сусветнай вайной Абадоўцы ня былі вёскай але маёнткам, пры якім было толькі некалькі хатаў тых, якія ў ім працавалі. Цяпер Абадоўцы ёсьць цэнтрам саўгасу "Асыцюковічы", маюць 103 двары, 436 жыхароў, ёсьць там восьмігадовая школа, клуб, бібліятэка, дзіцячы сад, крама. У "айчынную" вайну ў раёне Абадоўцаў дзеянічаў, — кажа БелСЭ, — партызанскаі атрад імя Варашылава. 14.3.1944 партызаны разгромілі варожы гарнізон.

Гэта і ўсё. Нічога няма пра гэраічныя чыны "народных месціццаў", нічога пра ваенныя здабычы. "Варожы гарнізон" — абаронны пункт у Абадоўцах складаўся толькі з 23-х чалавек. Беларуская паліцыя абароннага пункту Абадоўцаў з пазнейшай дапамогай паліцыі з Ільлі далі добрую наўку партызанам.

А было гэта вось так. Вясной 1944 г. адзьзізел імя Варашылава атрымаў загад зьліквідаваць абаронны пункт Абадоўцы. Уночы 14.3. 1944 г. партызаны, з дапамогай радыёнаўцаў, падпалілі недалёка ад маёнтку некалькі хатаў, спадзяючыся, мабыць, "выкурыць" паліцыягтаў. Калі гэта не ўдалося, дык пад прыкрыццём дыму, зь дзікім ровам "за Сталіна, за родзіну", рынулася на абаронны пункт. Беларуская паліцыя заняла пазыцыі ды начала адбіваць партызанскаі атакі. Ня глядзячы на тое што партызаны быў вельмі шмат, былі яны добра ўзброеныя, мелі навет малую гармату, беларуская паліцыя заўзята баранілася. Барацьба была няроўная й няведама які быў-бы ейны вынік, каб не падаспела дапамога ільянскай беларускай паліцыі. Начальнік апошній, бачачы полымя пажару, ды чуючы гарматнія стрэлы, выслаў у напрамку Абадоўцаў "памяшаныя звязы" у складзе якіх 25-30 чалавек.

Гэты звяз з хуткім тэмпам памаршыраваў на Абадоўцы, у марши наткнуўся на партызанскую заднюю ахову, разьбіў яе й баявым ланцугом павёў атаку на галоўныя сілы партызанаў. Апошнія, чуючы ззаду стрэлы, з крыкам "удзірай, фашысты наступаюць!", у паніцы началі ўцякаць у кірунку лесу. За сабой пакінулі забітых, што ня ўсьпелі забраць, чатырох чалавек у нямецкіх мундзірах. Колькі партызаны было забітых ці параненых, дакладна няведама бо, як правіла, яны іх ладавалі на вазы ды хутка ўцякали. Гэтых чатырох ня ўсьпелі забраць.

З беларускай паліцыі быў забіты толькі адзін чалавек. Як гэта сталася, што да зубоў узброеныя партызаны слайнага адзьзізелу Варашылава (што за сорам!), шмат, шмат разоў колькасна перавышаючы "варожы гарнізон", мусілі ў паніцы ўцякаць? Партызанам не хапала адвагі ўступіць у вадкрыты бой з беларускай паліцыяй. Яны былі майстрамі ў рабаванні беларускіх сялянаў, нападах на малыя паліцыйныя пастарункі, мардаваныі сем'яў паліцыянтаў і працаўнікоў адміністрацыі ды духоўнікаў абодвух веравызнанняў. Ідучы

на рабунак, яны ў першай лініі заўсёды гналі сялян, або перабежчыкаў (радыёнаўцаў), узятых у палон паліцыянтаў, у другой лініі ўшлі савецкія парашутысты, прафесійныя вайскоўцы, у трэцій – палітэрсанал (паіткамісары й палітрукі) а ззаду ехалі фурманкі, на якія, калі нарабавалі, ладавалі дабро, а калі мелі апаразу, на іх ладавалі раненых і забітых. Ані забітых, ані раненых не пакідалі, хіба выняткова.

Партызанскі напад на Ільлю.

Гэта было 13-га студзеня 1943 году. Канчаўся год паводле старога, юльянскага стылю. Насельніцтва Ільлі ў аграмаднай бальшыні праваслаўнае. Як-жэ не спаткаць "праваслаўны, стары" новы год? Правялі стары, спаткалі новы, самагонкі хапала, было аднак спакойна, ніякіх авантураў. У раённай камандантуре паліцыі на раніні засталося толькі некалькі паліцыянтаў "на ўсялякі выпадак".

Гэтага было толькі й трэба партызанам. Вялікі партызанскі адзьдзел распачаў атакаваць Ільлю. Ня трэба было доўга чакаць, кожны паліцыянт съпяшаўся ў кірунку раённай камандантury. Распачалася, здавалася безнадзеяная абарона гораду. Партызаны й гэтым разам былі да зубоў узброеныя.

Тымчасам камандант пастарунку беларускае паліцыі ў Вязыні (5-6 км ад Ільлі), пачуўшы стрэлы, узяў з сабой 16 чалавек паліцыі ды кінуўся на ратунак Ільлі. Пачуўшы ззаду стрэлы, партызаны кінуліся адступаць. Вязынская і ільянская беларуская паліцыя ўшчэнт разьбіла ў зыліквідавала заднюю абарону партызанаў (10 чалавек). Між іншымі забілі й палітрука, пры якім знайшлі аперацыйныя карты, пляны, наган, забралі ў палон двух партызанаў з бальшавіцкага дэсанту, здабылі зброю, у тым ліку цяжкі кулямёт Максім, адну фінку, некалькі наганаў. Быў цяжка паразены адзін беларускі паліцыянт, які на трэці дзень, дзякуючы адсутнасці мэдычнай помачы, памёр.

У часе нападу на Ільлю "варожы гарнізон" – беларуская паліцыя – меў толькі 30 чалавек, а партызанаў было, як некаторыя съцвярджаюць, 10 разоў больш.

Партызаны.

Тая-ж Беларуская Савецкая Энцыклапедыя ўспамінае досыць коратка аб гэтак званым маладэчынскім лягеры съмерці (сталяг 342), дзе Немцы загубілі больш як 33 тысячи ваеннапалонных. Вось-жэ варункі жыцця ў гэным лягеры былі ўзапраўды жудасныя. Гэта было добра ведама жыхаром Маладэчана. Беларускі актыў ужо ў 1941 годзе стараўся адшукаць там Беларусаў ды стараўся перад нямецкімі ўладамі, каб тыя іх звольнілі, што вельмі часта ўдавалася. Гэткім чынам была звольненая нейкая колькасць інтэлігэнцыі з вышэйшай асьветай. На жаль, як пазней выявілася, шматлікія зь іх у канцы 1942 году, дзякуючы, відаць, бальшавіцкаму шантажу, навязалі лучнасць або проста пайшлі ў партызаны.

Вестка аб жудасных абставінах у маладэчынскім або з хутка разъяснялася далёка ў шырака ў вялейскай акрузе. У Беларусаў заўсёды было добрае сэрца. Яны не маглі абыякава глядзець на гора й муکі іншых. Ад беларускае грамадзкасці была зложаная каманданту просьба, каб дазволіў сялянам браць з абоузу работнікаў на гаспадаркі. Камандант згадзіўся, але зажадаў,

каб селянін, які згаджаецца ўзяць ваеннапалоннага, забавязаўся, што ён будзе пільнаваць, каб палонны нікуды не аддаляўся й раз на тыдзень каб мэльдаваўся або ў паліцыі або ў вясковага старасты (сoltysa). Такім чынам вялізная колькасць палонных апынулася ў беларускіх вёсках і хутарох. Палонныя не атрымоўвалі грошай, але былі адзетыя й сътыя. Вясной 1942 году бальшавікі пачалі съкідаць у лясох свае дэсанты, у некоторых лясох пераходзіліся праз зіму савецкія афіцэры, пачаліся тварыцца малыя бальшавіцкія партызанская адзьдзелы.

Партызаны перш за ўсё звязнулі ўвагу на былых палонных, якія жылі спакойна й задаволена ў вёсках. Ім было загадана йсьці ў партызаны, а тым, якія на гэта не згадзіліся, пагражала съмерць. Былі выпадкі, калі непаслухмянага стралялі, або адсякалі галаву. Калі пра гэта даведаліся Немцы, дык, на хочачы палонных вяртаць у маладэчынскі абоуз, пачалі іх адсылаць Нямецчыну на працу. Але гэтая акцыя была павольнай тымчасам партызанская кадры рабілі на палонных ціск, каб тыя ішлі ў лес. І многія пайшлі.

Іншая была тактыка партызанскае кадры ў адносінах да беларускага сялянства. У вёсках каля шасы ці тракту партызаны съплюўвалі тэлефонныя слупы, а ў вёсцы ля чыгункі, якую ўзрывалася, падкідалі частку рэек, раськідалі па дарозе недалёка вёсак або ў вёсках бальшавіцкія лістоўкі й газэты. Адначасна нейкім спосабам паведамлялася жандармэрыю ці гэстапо. Былі пе-радусім падазроныя тыя вяскоўцы, якія за часоў польскіх або пасыля "вызвалення" праяўлялі нейкую актыўнасць. Калі іх адразу не арыштавалі дык мусілі як найхутчэй уцякаць у лес. Пра адзін такі выпадак хутка чулі па ўсім раёне.

Тыя, што ня былі пэўныя ці ў выпадку бальшавіцкага шантажу будуць арыштаваныя ці не, загадзя ўцякалі ў лес, ня мелі аднак даверу ў паліткамісараў. Падчас нападаў іх заўсёды пасылалі ў першую лінію.

Частка беларускае інтэлігенцыі, асабліва тая, што па "вызваленіі" працавала ў розных бальшавіцкіх установах, была змушаная шантажам і пагрозамі выконваць ролю лучнікаў, інфарматараў партызансках адзьдзелаў. Гэта, між іншым, было ў беларускім сярэднім шкользніцтве (Вялейка, Маладэчана) ды ў некаторых раённых управах. Асабліва ў цяжкіх абставінах паміж молатам і кавадлам, апынулася беларуская вясковая настаўнікі. Але гэта зусім іншая тэма, да якой мо калісія вярнуся.

У маладэчынскім лягеры съмерці загінула, – веру БелСЭ, – звыш 33 тысячи палонных. За гэта нейкую прынамся частку віны, апрач Немцаў, нясуць партызанская паліткамісары, якія гвалтам змушалі палонных што працавалі па вёсках, ісьці ў лес і гэтым спынілі акцыю Немцаў – пушчаныне палонных на працу ў сялян. Нічога пра гэта ў БелСЭ няма, як няма і пра гэтак званую "мабілізацыю" ў шматлікіх мясцовасцях беларускае моладзі ў партызаны. Гэтак, для прыкладу, быў каля Радашкавіч "змабілізаваны" Славік Тарашкевіч, сын Браніслава Тарашкевіча, ведамага беларускага дзеяча. Хутка пасыля "мабілізацыі" загінуў. Меў усяго 17 ці 18 год.

П. Вялейскі

ВАРОЖЫЯ ПРАВАКАШЫ Ў СЛОНИМЕ Ў 1943-М ГОДЗЕ.

Слонім заўсёды быў вынятковым ня толькі ў геаграфічным палажэнні, але і ў гістарычным жыцьці нашага народу. Ен заўсёды стаяў на фронтыце ўсякіх зъменаў, як калісьці, гэтак і падчас нацыянальнага адраджэння 19-20 ст.ст. Падчас Першай Другое сусьветных войнаў у Слоніме й ваколіцах шмат чаго цікавага адбывалася. На жаль і дагэтуль не знайшлося нікога, хто-б сабраў і хранялігічна ўпарадкаваў важныя падзеі датычныя Слоніму ды падаў іх зь беларускага пункту гледжанья.

Нашы калішнія й цяперашнія акупанты раней намагаліся даводзіць і цяпер трубяць пра тое, што Слонім і Слонімчына, з усім ейным насельніцтвам, належыць да іх, значыцца ёсьць іхны край, поўны патрыятызму ці то да Польшчы ці Рәсей, а цяпер, ведама-ж, СССР, бо амаль на кожным кіляметры зямлі слонімскай стаяць помнікі савецкаму байцу ці партызану. Москва гэтак хоча паказаць, што Беларусь так палюбіла яе дыктатуру, што бачыце, людзі жыць ўсе супраць гітлероўскае акупацыі аддавалі, каб да маскоўскае "турмы народаў" вярнуцца. На шчасце, фальсифікаты праўды схаваць не маглі, бо амаль на ўсіх помніках фігуруюць чужыя прозвішчы. Гэта даказвае, што Москва панявольвала Беларусь рукамі азіятаў так, як і раней, у 1918-20-х гадох розныя кнорыны, мясніківы і гаі крывавілі наш народ а пасля сібірскімі манголамі разграмілі Слуцкае паўстаньне.

Хачу тут спамянуць падзеі ю Слоніме з 1943-га году, якім і даў вышэйпастаўлены загаловак. Савецкія пра-пагандысты хвалішуюць гэтыя падзеі ю кнізе "В прынемонских лесах", выд. "Беларусь", 1975 г., у якой як спамянуў, шмат чужых прозвішч, а беларускіх найменш. Ды тую правакацыю зрабілі тыя чужынцы, пра што й съветчу як той, каторы там тады быў, хоць і не належаў да съледчага адэздзелу СД.

Усім Беларусам ведама, што ю слонімскай акружэ падчас нямецкае акупацыі 1941-44 г. найлепш пульсавала беларускае жыцьцё, асабліва-ж у Слоніме, аб чым і Москва добра ведала. Ува ўсіх выданьнях беларускіх газэт падаваліся весткі із Слоніма аб школьнім жыцьці, культурным згуртаваньні, самапомачы, царкоўным жыцьці, самаахове, СБМ і БКА. Навет баранавіцкая радыёстанцыя ставіла Слонім у прыклад усім іншым гарадам і акругам акупаванай Беларусі.

Москва пастаравала нейкім чынам справакаваць гнеў акупантамі Немцаў і выкарыстаць правакацыю для папаўнення свае партызанкі. Найбольш не давала ёй супакою БКА, што запоўніла казармы, каб стрымаць бальшавіцкую партызанку ю ня даць Немцам прычынаў для бынішчэння беларускага сялянства. У вышэйназванай кнізе падаеща некалькі назоваў савецкай падпольнай прэсы і быццам слонімскую газету "Вольная праца". Там кажуць, што ўсе яны нібы друкаваліся ю лесе ю пашыраліся між насельніцтва. Праўда, у Слоніме была друкарня й перад вайной і ю часе вайны, але апекаваліся ёю не савецкія актыўніцы, каб маглі падносам СД друкаваць сваю пра-паганду. Ды і ю лесе, пры пастаянных аблавах, друкарня не магла працаваць. Газеты, відаць, друкаваліся ю Маскве й прывозіліся ю Заходнюю Беларусь самалётамі.

"Вольную працу" пачалі выдаваць у 1939 г. падчас бальшавіцкую акупацыі. Рэдагаваў яе беларускі паэт

Міко (А. Іверс). Беларускі актыў хаваў яго ад Немцаў (як-ж не памагчы, гэта-ж беларускі паэт!) аж да часу правакацыі, якая змусіла яго пайсьці ю лес. Зъмісьцілі бальшавікі ю газэце нейкі верш на Р. Астроўскага й падпісалі ягоным прозывішчам. Калі пачаліся арышты ўжо вызначаных па даносах асобаў, яго не засталі дома. Пачаткам рэпрэсіяў сталася сям'я аднаго жаўнера з БКА, што самавольна пайшоў у вёску й колькі дзён не вяртаўся. Тады дасьледчыкі абвінавацілі яго, што ю казармы прынёс тыя бальшавіцкія газэты ю СД накіравала людзей да яго дому, каб арыштаваць яго. Бяспрэчна, яго дома не знайшлі, а карнікі зънішчылі яго сям'ю ю хату. Другой падзеяй былі арышты некалькіх чалавек, на якіх пальцамі паказалі даношчыкі, калі ю гімназіі адзін вучань наклеіў на дошцы антыямецкую афішку.

У міжчасе два расейскія перакладчыкі з СД уцяклі ю лес. Начальнік СД із сваей старожай паехаў у Ліпічансскую пушчу, нібы іх лавіць. Праходзячы праз адну вёску ю пяці кіляметрах ад Слоніма нехта ю іх стрэліў і забіў яго. Каго-ж вінаваціць? Пачаліся арышты сялян тae вёскі. Былі ю іншыя здарэнні (із Стэфай Лыскавец, дырэктарам музею Новікам). Досыць таго, што ю Слонім з Баранавіч прыехаў вышэйшы начальнік СД і былі прысланыя латыскія пацыфікацыі адэздзелы. Тады спалілі падлесную вёску Акулінава й забілі там 399 сялянаў. У Падгорнай над Шчарай партызаны разьбілі апорны пункт БКА й забілі 27 жаўнераў. Яны напалі на бункеры ю Сасноўцы, а ю Галынцы СД забіла 152 асобы таго мястечка, бо ю ім сустрэліся адэздзелы двух акупантатаў. Вёску Петрапавічы, у якой быў забіты начальнік СД, дзякуючы просьбам беларускага адміністрацыянага ўраду, СД не спаліла, бо яна стаяла блізка электроўні. Беларусы забавязаліся кожную ноч яе пільнаваць, каб бальшавіцкія дывэрсанты не маглі яе зънішчыць, у помсту "вока за вока". Арыштаваных мужчын зь яе Немцы вывезылі дзесь на ўсход акопы капаць, а фронт тады ўжо быў над Дняпром.

Вышэйапісаныя падзеі вельмі ю вельмі напалохалі слонімцаў. Ня было вялікае радасці як прыехаў у Слонім прэзыдэнт БЦР, каб расказаць як ёсьць усё зь беларускай справай. І тут загінула чатырох чалавек, што прыглядаліся натоўпу на рынку з балькону, які абарваўся. 5-га ліпеня 1944 г. шмат каму ўдалося яшчэ спакойна выехаць на чужыну, але цяжка было перажыць усё тым слонімцам, што асталіся чакаць бальшавіцкага прыходу ю разбойніцкіх bandaў партызанаў. Наслухаўся я пра тое ад навочнага съветкі, якому пашчасціла із "савецкага раю" вырваша на вольнасць. Але аб гэтym трэба пісаць асобна.

A. Слонімскі

ЗЛАЖИ АХВЯРУ

НА "ЗВАЖАЙ"!

З В А Ж А Й

ІДУЦЬ ЖАЎНЕРЫ БЕЛАРУСЫ

Слова і музыка П. Зоннага

I. I - дуць жаў-ры Бе-ла- ру-сы праз
вёс- кі, сё-лы, га-ра- ды пе-
ра-ла- ма-ць пры- му-сы, што
у-се
нас гня-лі вя-кі-га - ды. Ня-
хай больш во-ра-гі на съме- юць сва-
ю нам во-лию на-кі - да-ць, -съца- гі Па-
го-ні ўжо ясь- не-юць, іх ру-кі
моц-ны-я дзяр-жа-ць, ня -моц-ны-я дзяр-
жа-ць, дзяр- жа-ць

Ідуць жаўнеры Беларусы
Празь вёскі, сёлы, гарады
Пераламаць усе прымусы,
Што нас гнялі вякі-гады

Няхай больш ворагі на съмеюць
Сваю нам волю накідаць, —
Сыцягі Пагоні ўжо ясьнеюць,
Іх рукі моцныя дзяржаць,
Нямоцныя дзяржаць, дзяржаць.

З іх не адзін у вёсцы роднай
Пакінуў любую сваю,
Пагляд яе ў начы халоднай
Яму прыпомніща ў баю.

Як птушка, думка ў даль нясецца.
Дзе хата родная, дзе плуг.
І ён бясстрашна ўперад рвецца,
Каб біць бандытаў - валацуг.

Ідуць жаўнеры і съпяваюць,
Дзяўчатам сэрцы б'юць машней,
Праменныі сонца ў зброй зъязюць,
Калёны йдуць далей, далей.

А песьня рвецца над палямі:
— Прэч гадаўё з нашай зямлі!
Вы нашу кроў пілі гадамі,
Съмерць вам, вы век свой аджылі!

Ідуць жаўнеры Беларусы
Празь вёскі сёлы, гарады,
Пераламаць усе прымусы,
Што нас гнялі вякі-гады.

Сыцяг бел-чырвона-белы вольны
У сэрцы кожнага ізь іх,
Жаўнер Краёвай Абароны
На варце стаў правоў сваіх.

Узята із "Зборніка песьняў
Беларускага Жаўнера", выд. ЗБАВ,
Саут Рывэр, 1975 г.

З В А Ж А Й

7

БЯРУЦЦА ЗА ВЫДАНЬНЕ "ЛІТОЎСКАЙ МЭТРЫКІ".

Парыская "Культура", у № 3/378 за 1979 г. падае наступную, надта цікавую для Літоўцаў (Беларусаў) вестку:

"Жыцце Літэрацкі" ў Кракаве падае, што гісторыкі польскія й савецкія рыхтуюць супольнае выданье "Літоўскай Мэтрыкі". "Літоўская Мэтрыка" гэта збор актаў, якія вяла канцылярыя Вялікага Княства Літоўскага ад першых паловы 15 ст. да другой паловы 18 ст., якія ў сваім часе зрабавала Рәсей. Цяпер "Мэтрыка" знаходзіцца ў Цэнтральным Архіве Старых Актаў у Маскве. Абыймае яна каля 500 кнігаў, а выданье яе патрывае колькі дзесяткаў год. У Інстытуце Гісторыі ПАН пакліканы ўжо адпаведную рабочую группу".

Столькі "Культура". Спадзянемся, што ў недалёкай будучыні пачуем больш пра праект выданья найважнейшых дакументаў нашай слаўнай калішнай дзяржавы, зрабаваных Маскалямі. Да гэтых дакументаў, із зразумелых прычынаў, мае прэтэнзіі Польшча. Адно няпрысутнымі будуць вольныя беларускія навукойцы й вольны беларускі народ, іхны ўласнік. Бязумоўна, неўзабаве пачуем пра ўдзел у гэным манументальнym праекце і штосьці з акупаванага Масквой Менску.

**ГЭТЫ ЛЕЙЗАРНЫ СУПЭР-АЎТАМАТ
НЕ ПРАМАХНЕ.**

Пад такім загалоўкам "Торонто Стар" за 27.4.79 г. зъмяшчае цікавы артыкул пра лейзарны аўтамат.

"Арсэналы агенцыяў утрыманья парадку й войска атрымалі новую страшную зброю жахлівае сілы й надзвычайнае трапнасьці. Гэта ёсьць лейзарная стрэльба - 22 калібрывы аўтамат з лейзарным прыцэлам. Тыя, што выпрадукавалі яе, гавораць, што калі "замкнеш" прыцэл на аб'ект, немагчыма ня трапіць. Стрэльба амаль ня мае адбою, хаця можа выстраліць 2 100 патронуў у мінуту.

Улады хваляць яе, але баяцца насьледкаў, калі-б стрэльба трапіла ў рукі арганізаваных крыміналістаў ці терарыстаў. У апісаныні лейзарнага аўтамату "Саенс дайджэст" за травень так рысую яго эфектуўнасць:

У Форт Лодэрдэйл на Флярыдзе паліцыя наскочыла на харчавую краму як яе рабавалі й два бандыты намагаліся ўцячы ў аўце. Адзін зь іх стрэліў у паліцыянта, які меў лейзарны аўтамат пры себе. Паліцыянт наставіў лейзарную кропку-прыцэл на дзъверы аўта, націнуў курок і за некалькі сэкунд выстраліў 47 патронаў. Кулі прабілі дзъверы, сядло й 9 зь іх засела ў сэрцы чалавека, усё гэта ў радыюсе сямі сантымэтраў. Пяцьдзесят іншых асколкаў засела ў целе чалавека ад шыі і да раёну ніжэй жывата. Усе кулі трапілі ў аўта. Іншы-ж паліцыянт стрэліў шротам і рассыпаў яго ў шырэйшай прасторы.

Паліцыя хваліць зброю таму, што яна амаль ня мае адбою, можа выладаваць каля 2 100 куляў у мінуту й мае проста няведамы да гэтага часу дакладны прыцэл.

Ёсьць і крытыкі, якія баяцца, што нехта можа пастраляць няявінных людзей, кантролю страціўши. Так-сама баяцца, што аўтамат можа трапіць у рукі няlegalных сілаў.

Фабрыкант зброі запэўняе пра "вялікі ступень

бясьпекі", які ўтрымоўваецца, каб запабегчы няшчасцю. Часці для зброі гэтай робіцца ў розных мясцох. Кампанія трывама ў сакрэце месцы, дзе робяцца часці, а таксама фабрыку, дзе складаюць іх. А войска мае вельмі строгія правілы, каб забяспечыць сваю зброю.

А ўсё-ж вялікай турботай жывуць адказныя за ўтрыманье лейзарнага аўтамату пад кантроляй".

ДЛЯ РОЗДУМУ.

Арман Малумян нарадзіўся ў Марсэль у 1928 г. у сям'і Армян уцекачоў. Ваяваў у французкай арміі Леклерка, атрымаў шэсць узнагарод, якія потым у Ереване скачфіскавалі бальшавікі. У 1947 годзе ягона га бацьку прафэсара бальшавікі запрасілі вучыць у Ереван. Там неўзабаве наплявалі на ягоны контракт і сям'ю "накрылі", а Арман трапіў у канцлягер, адкуль выйшаў у 1956 годзе.

У расейскім часапісе "Континент", № 18, у надзвычайна цікавым артыкуле "Канцэнтрацыйны інтэрнацыянал", ён няміласэрна луштуе заходніх "левых" палітыкаў, працаўнікоў сродкаў масаве камунікацыі й розных "рэвалюцыянероў".

Перадаём слова Малумяну:

"І вось, спадары, што жыве гаенінам для "добрых справаў", седзячы ў выгадненых крэслах і круцячы ў пальцах чарку выдатнага канъяку, чаму-ж імгненніа высыхаюць вашы пёры й перастаюць дзеіць вашыя сълённыя залозы, калі пачынаецца гутарка аб **левых** дыктатурах?

Пры помачы вашай добрадумнай прэзы вам удалося стварыць уражанье, што Гішпанія была адным вялікім канцлягерам. Праўда, гэта не перашкаджала вам туды на вакацыі ездзіць. Тоё-ж саме было з Грэцыяй чорных палкоўнікаў. А між іншым, гэта-ж былі дыктатуры.

Памірае Франко. Усе чакаюць рэвалюцыі, паважных хваляваньняў. Дык не, усеагульным галасаваньнем гішпанскі народ выказвае давер да караля Гуана Карлеса. Кароль аб'яўляе амністыйю. Шэсцьдзесят працэнтаў палітвязняў звольняецца з вязніцаў. Усе чакаюць лікаў. 60% з 683 палітвязняў. Я кажу й заўсёды буду паўтараць, што 683 – гэта роўна на 683 больш, чым патрэбна. А ўсё-ж – у адзінным лягеры ў раёне Ухты (СССР) было больш палітвязняў-гішпанцаў, чым палітвязняў ува ўсей Гішпаніі. У адзінным лягеры ў раёне Пячоры (СССР) было больш палітвязняў-Грэкаў, чым палітвязняў ува ўсей Грэцыі.

І усе могуць пераканацца: абедзіце гэтых краіны, Гішпанія й Грэцыя, мірна, без праліццаў крыві сталіся дэмакратычнымі. З прычыны вашай нематы гінучь найлепшыя сыны Рәсей, Усходнія Эўропы й Паўдзённа-Усходнія Азіі. Вашым патуранынем выслана дарога для Чырвоных брыгадаў. Вы, пэўнe, чакалі рэпрэсіяў з боку італьянскіх уладаў, каб атрымаць задаваленіне крычучы пра "нэафашызм". Або ў Зах. Німеччыне, каб съцвердзіць "нэанацызм". Ці-ж не называлі вы кагадзе "нэакаленіялізмам" акцыю французкіх часцей у Заіры, якая выратавала сотні жыццёў людзей? Ганебна займацца палітыканствам на чужой скуре. Вы палітычныя афэрысты, бо, як кожнаму ведама, для вас – "Палітыка"? Гэта чужая скура".

(канец на 8-й бач.)

З В А Ж А Й

З БАЧИН БЕСЬПЕРАПЫННАЙ ІЛЖИ

ХТО КАГО ВЫКАРМІЎ ...

У "Полымі" за сёлетні студзень нехта Стэфан Паптонеў, Баўгарын, расказвае нам як бачыць ён "Беларусь – белую баляду". Прыехаў, відаць, ён сюды ў "камандзіроўку", каб расказаць пра "рэспубліку партызанаў". Пачынае, як ужо заведзена, ад Хатыні й вось ідзе гутарка пра вайну. У вусны свайго шофэра ўкладае такія слова:

– Дакладна тут праходзіў шлях арміі "Цэнтр". Каму пасъля вайны трэба было расказваць пра тое, што мы перажылі? Сабе самому расказваць? Або Эўропе? **Тыж праклятым капиталістам, якія выкармілі армію "Цэнтр" і кінулі іх на Беларусь?**" (Курсіў мой, -- К.А.)

Вось, вось.

Хто выкарміў армію "Цэнтр"? Ведаем, хто іх на Маскву накіраваў, але хто выкарміў?

Для беларускіх калгасных прыгонынікаў, ад якіх партыйныя цівуны й апаратчыкі адбіралі збожжа, малако й мяса, каб высылаць ведамаму "саюзніку", гэта ня тайна. Знямоглыя ад непасільной працы, церпячы не-

ДЛЯ РОЗДУМУ

(Заканчэнне)

дык гэтае пачуцьцё ператвараецца ў пагарду, калі, як іх арыштуюць, яны выкарыстоўваюць права гэтага грамадзтва, каб выратаваць свае скуры.

Ніколі ніводзін удзельнік Супраціўлення часоў акупаши, ніводзін расейскі партызан не разылічваў на літасьць нацыстаў. Ніколі Лятувісы, Эстонцы, Латышы, Беларусы, Захаднія Украінцы, што змагаліся за незалежнасць сваіх краінаў супраць камуністычнага каляніялізму, якія ў лістападзе 1945 году, не чакалі літасьці ад сваіх ворагаў.



—THE WASHINGTON STAR

дахоп прадуктаў першае патрэбы, яны сачылі, як маскоўскі "старэйшы брат" адсылалі іхнае дабро ў "саюзную вялікую Гірманію".

Ды паверце, людцы добрыя, партыйныя цэнзары не дагледзелі, як у Палтоневай "бялядзе" звычайнае шыла зь мяшка вылезла. Вось ён апавядае што адбывалася ў Берасьці даслоўна ў апошніх гадзінах перад выбухам вайны 22-га чэрвеня, 1941-га году:

"Лейтанант Махнach пайшоў у свой пакой. Можна было ўжо й ня спаць да раніцы. На сьвітанкі салаўі сьпываюць асабліва моцна. Не даюць чалавеку заснуць... З вакзалу чуліся гудкі цягнікоў. Цяжкія таварыскі ішлі на заход, везьлі жыты ў заходнія краіны. Няхай вязуць... А ў тым баку грукочукі машины. Цягнікі йдуць з моцным грукатаньнем... Грукат мацнее. Ператвараецца ў суцэльны трэск, лягат... Цягнікі йдуць на цябе... И так горача стала, што цяжка дыхаць. Немагчыма дыхаць. Давайце паветра, паветра давайце. И салаўі змоўкі, гарыць іх крылы, і дрэвы зь іхнімі гнёздамі гарыць, і паветра гарыць..."

Узрыўная хвала выкінула яго з ложка, ён упаў на падлогу і ў той-же момант прачнуўся. Гарэла ўся казарма. Узрываліся бомбы. Дрэвы ў парку гарэлі разам з салаўінімі гнёздамі. У вэкны поўз дым, а ў вароты крэпасці паўзлы зялёныя мундзіры фашыстаў"

Чулі? Жыта ў заходнія краіны вязьлі літаральна да першага гарматнага агню, амаль насустроч тым знарадам, якія, між іншым, запалілі пасъля й тыя салаўінія гнёзды, па якіх аўтараваму гэрою Махнчу так ёкае сэрца. Перлі-ж дабро **не ў заходнія краіны**, зь якім тады гэны-ж "вялікі гірманскі саюзнік" ваяваў, а самому гэнаму "саюзніку". Каб адкарміць яго ў ягоную армію "Цэнтр".

Ну й выкармілі!

K. Акула

ФОНД "ЗВАЖАЙ"

Ад 16-га сакавіка да 1-га травеня сёлета на "Зважай" атрымана:

М. Нікан (з продажы) – 20,00 дал., Б. Рагуля – 5,00,
К. Акула (з продажы) – 15,00, С. Гутырчык (з продажы) – 22,40, І. Каваленка (з продажы) – 11,20, П. Станкевіч – 2,00.

Разам – 75,60 дал. Вялікае дзякую!

Магчыма, што амэрыканскі Кангрэс на зацьвердзіць умовы пра абмежаванне стратэгічнае зброі, якую неўзабаве Вашынгтон мае падпісаць з Москвой.

Шмат Амэрыканцаў уважае, што умовы кантролі прадукцыі зброі недастатковыя. Гэтак выглядае кантроль згодна "Вашынгтон Стар".